

Микола Миколайович ОГІЄНКО

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу, ВП «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв»

ORCID ID: 0000-0002-7900-2986

E-mail: ogienkonikolay@ukr.net

Альона Володимирівна ОГІЄНКО

кандидат економічних наук, доцент, докторант, Миколаївський національний аграрний університет, Миколаїв, Україна

ORCID ID: 0000-0001-5427-7978

E-mail: ogienko_alena@ukr.net

Олександр Володимирович БУРЦЕВ

кандидат економічних наук, Миколаївський національний аграрний університет

ORCID ID: 0000-0003-0585-6708

E-mail: burtsevol@gmail.com

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРИЧОРНОМОР'Я: ФАКТОРНА ТА ІНТЕГРАЛЬНА ОЦІНКА

Огієнко, М. М. Методологічний підхід до визначення ефективності туристичного потенціалу Причорномор'я: факторна та інтегральна оцінка [Текст] / Микола Миколайович Огієнко, Альона Володимирівна Огієнко, Олександр Володимирович Бурцев // Український журнал прикладної економіки. – 2020. – Том 5. – № 2. – С. 368–375. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. Важливим є виявлення компонентів туристично-рекреаційного потенціалу території, їх розміщення та взаємозв'язків між ними, а також ступенем їх впливу на ефективність рекреаційної діяльності. При проведенні аналізу ефективності використання туристичного потенціалу, як правило, враховуються далеко не всі важливі структурні складові й особливості їх прояву та відтворення. Це призводить до неповної та неточної кількісної і якісної діагностики, аналізу та моделювання й вимагає поглиблених розробок.

Метою даної статті є обґрунтування методичного підходу до оцінки ефективності використання туристичного потенціалу Причорномор'я.

Результати. В даній статті наведена та обґрунтована необхідність проведення оцінки ефективності використання туристичного потенціалу Причорномор'я. Визначено критерії оцінювання ефективності, запропоновано використання методичного підходу до оцінки туристичного потенціалу Північного Причорномор'я з можливістю використання даної методики в умовах будь-якого регіону за умови адаптації факторів, які впливають на ефективність використання туристичного потенціалу досліджуваної території.

Висновки. Отримані результати наукового дослідження дозволили зробити наступні висновки. Туристично-рекреаційний потенціал в кожному регіоні варіюється в залежності від різних індивідуальних кількісних і якісних характеристик туристично-рекреаційних ресурсів, тому їх дослідження і оцінки є необхідною умовою для планування

розвитку регіону. Критичний аналіз наукових підходів до оцінювання окремих елементів туристичного потенціалу дозволив сформувавши узагальнений підхід до дослідження оцінки ефективності використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону. При використанні даної методики з'являється можливість не тільки оцінити туристично-рекреаційний потенціал територій, а й зрозуміти, в якому напрямі слід розвивати регіон, його інфраструктуру, виявляти точки докладання зусиль.

Ключові слова: туристичний потенціал, оцінка ефективності, методика дослідження, інтегральний показник.

Mykola OHIENKO

Doctor of Economics, Associate Professor, Private Enterprise «Mykolaiv Branch»
of the Kyiv National University of Culture and Arts

Alyona OHIENKO

PhD in Economics, Associate Professor, Mykolayiv National Agrarian University

Oleksandr BURTSEV

PhD in Economics, Mykolayiv National Agrarian University

METHODOLOGICAL APPROACH TO DETERMINING THE EFFICIENCY OF THE BLACK SEA TOURIST POTENTIAL: FACTOR AND INTEGRAL ASSESSMENT

Abstract

Introduction. *It is important to identify the components of the tourist and recreational potential of their territories and the relationships between them, as well as the degree of their impact on the efficiency of recreational activities. When analyzing the effectiveness of the use of tourist potential, as a rule, not all-important structural components and features of their manifestation and reproduction are taken into account. This leads to incomplete and inaccurate quantitative and qualitative diagnostics, analysis and modeling and requires in-depth development.*

The purpose of this article is to substantiate the methodological approach to assessing the effectiveness of the tourist potential of the Black Sea coast.

Results. *This article presents and substantiates the need to assess the effectiveness of the tourist potential of the Black Sea coast. Criteria for evaluating efficiency are determined, the use of a methodical approach to assessing the tourist potential of the Northern Black Sea coast is proposed, with the possibility of using this technique in any region, provided adaptation of factors influencing the efficiency of tourist potential of the area studied.*

Conclusions. *The results of scientific research allowed coming up to the following conclusions. Tourist and recreational potential in each region vary depending on different individual quantitative and qualitative characteristics of tourist and recreational resources, so their research and evaluation is a necessary condition for planning the development of the region. Critical analysis of scientific approaches to the assessment of individual elements of tourist potential allowed forming a generalized approach to the study of assessing the effectiveness of the tourist and recreational potential of the region. When using this technique, it is possible not only to assess the tourist and recreational potential of the territories, but also to understand in which direction the region should be developed, its infrastructure, to identify points of effort.*

Key words: *tourist potential, efficiency assessment, research methods, integrated indicator.*

JEL classification: L83

Вступ

Використання туристично потенціалу до недавнього часу вважалася однією з найприбутковіших напрямів діяльності. Важливим є виявлення компонентів туристично-рекреаційного потенціалу територій, їх розміщення та взаємозв'язків між

ними, а також ступенем їх впливу на ефективність рекреаційної діяльності. При проведенні аналізу ефективності використання туристичного потенціалу, як правило, враховуються далеко не всі важливі структурні складові й особливості їх прояву та відтворення. Це призводить до неповної та неточної кількісної і якісної діагностики, аналізу та моделювання й вимагає поглиблених розробок.

Проблемам розвитку методологічних основ оцінювання ефективності використання туристичного потенціалу присвячені праці багатьох науковців: Л. Кулакова, В. Осіпова, М. Ігнатенка, І. Романюка, О. Марченко, Л. Мармуть, О. Сараліної, А. Дроздова, Е. Колбовського, Ю. Худеньких та інших. В їх працях не повністю розкриті питання регіональних особливостей ефективності використання туристичного потенціалу регіонів та в повній мірі не висвітлені питання інтегрального оцінювання ефективності [1, 2, 3].

Мета та завдання статті

Метою даної статті є обґрунтування методичного підходу до оцінки ефективності використання туристичного потенціалу Причорномор'я. Реалізація поставленої мети досягається шляхом вирішення таких завдань: визначення критеріїв оцінювання ефективності туристичного потенціалу, формування факторної, компонентної та інтегральної методики оцінювання, висновки щодо результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження

Комплексна оцінка туристично потенціалу потребує обґрунтування методичних підходів щодо узагальнення результатів проведеної оцінки та розроблення відповідних рішень. Критичний аналіз наукових підходів до оцінювання окремих елементів туристичного потенціалу [4] дозволив узагальнити дослідження оцінки ефективності туристично-рекреаційного потенціалу Причорноморського регіону, де пропонуємо методику визначення ефективності з врахуванням вагомих факторів та інтегральних оцінок.

Показник ефективності використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону розраховується за формулою:

$$EP = a_1 \cdot K_B + a_2 \cdot T_B + a_3 \cdot Z_B + a_4 \cdot I_B, \quad (1)$$

де EP – ефективність використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону;

K_B – відносний історико-культурний потенціал;

T_B – відносний потенціал природних заповідних зон;

Z_B – відносний потенціал природних умов;

I_B – відносний потенціал інфраструктурного забезпечення регіону;

a_1 - a_4 – коефіцієнти вагомості потенціалів.

Історико-культурний потенціал регіону розраховується за формулою:

$$K_i = \frac{m_i \cdot (1+C)}{n}, \quad (2)$$

де K_i – щільність розміщення культурно-історичних об'єктів в регіоні;

m_i – кількість об'єктів, розміщених в адміністративному центрі;

C – локалізаційний коефіцієнт;

n – кількість об'єктів, розміщених в регіоні.

Локалізаційний коефіцієнт визначає концентрацію об'єктів туристичного потенціалу, а також їх віддаленість від адміністративних центрів, в даному випадку – об'єкти історико-культурного потенціалу.

Чим більше об'єктів історико-культурної спадщини сконцентровано на території, тим привабливішою вона стає для туристів і тим більше уваги слід приділяти рівню розвитку туристичної інфраструктури на цій території. Визначення рівня локалізації здійснюємо методом прямого перерахунку об'єктів історико-культурної спадщини в регіоні, а потім співвідносимо щільність їх розподілу. Для оцінювання використовуємо наступну градацію, яка враховує сусідство з іншими об'єктами туризму:

- до 5 км – 5 балів;
- від 5 до 20 км – 4 бали;
- від 20 до 50 км – 3 бали;
- від 50 до 200 км – 2 бали;
- понад 200 км – 1 бал.

Визначення коефіцієнта локалізації може здійснюватися декількома способами. В першому випадку пропонуємо визначати відстань до адміністративного центру та підраховувати кількість об'єктів регіону, після чого кожному присуджувати бал відповідно до градації, бали підсумовуються та визначається середнє значення в регіоні, яке ділиться на максимальний бал.

В іншому випадку середній бал не використовується, однак локалізаційний коефіцієнт використовується для оцінювання соціально-економічного та інфраструктурного розвитку регіонів. Для визначення коефіцієнта пропонуємо побудувати граф розміщення історико-культурних об'єктів в регіоні та визначити відстань між ними та їх скупченням. Мінімальна відстань між ними та до центрів з розвинутою туристичною інфраструктурою оцінюється у 4-5 балів. Приклад побудови графа розміщення історико-культурних об'єктів представлено на рис. 1., тут двосторонніми стрілками зображені маршрути доступу як до, так і від об'єкту, тоді як односторонніми вказаний маршрут доступу тільки шляхом відвідування попереднього об'єкту.

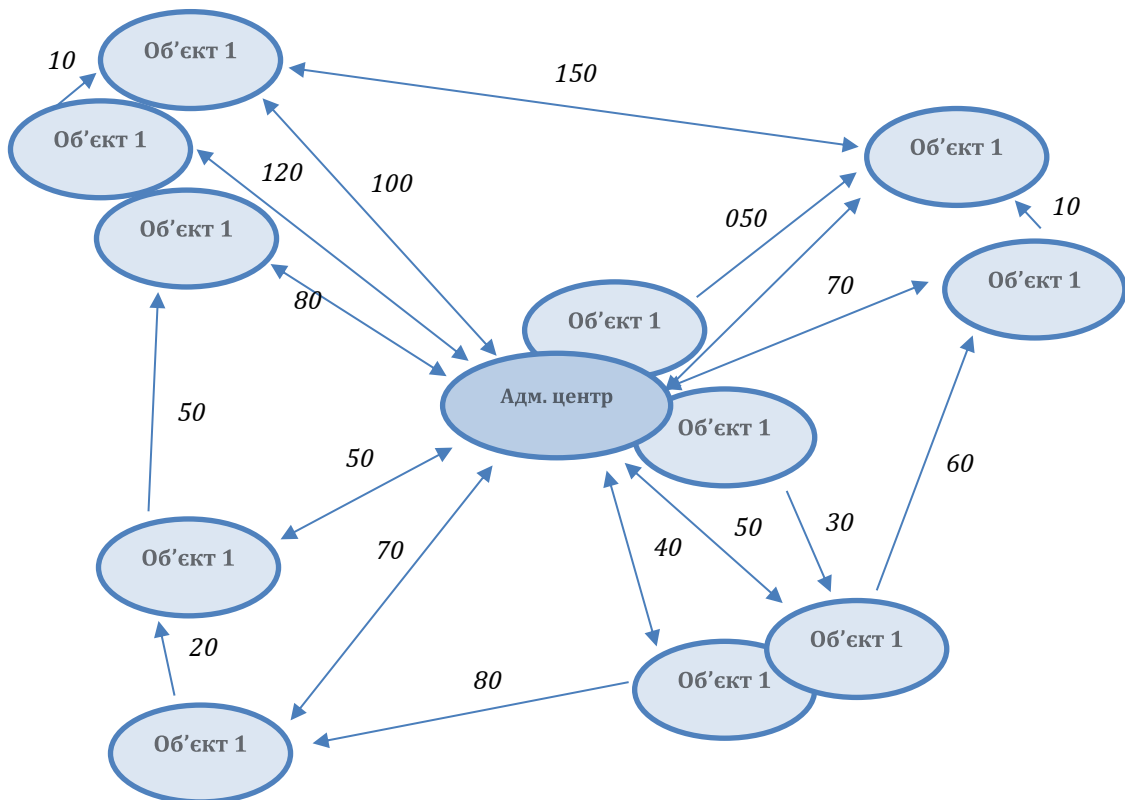


Рис. 1. Граф розміщення культурно-історичних об'єктів регіону

**Складено автором*

Розрахунок потенціалу історико-культурних об'єктів здійснюється наступним чином:

$$K = K_1 \cdot a + K_2 \cdot a + K_3 \cdot a, \quad (3)$$

де K – історико-культурний потенціал,

K_1 – пам'ятки архітектури,

K_2 – пам'ятки історії,

K_3 – пам'ятки археології,

а – коефіцієнт вагомості.

Коефіцієнт вагомості варіюється в межах від 1 до 5 і визначається, виходячи з пріоритетності ресурсу. В залежності від інтегрального показника (К) розраховується відносний історико-культурний потенціал (K_B), який відображає потенціал регіону по відношенню до території держави і розраховується за формулою:

$$K_B = \frac{K}{K_{\max}}, \quad (4)$$

де К – історико-культурний потенціал регіону, що досліджується;

K_{\max} – максимальний історико-культурний потенціал в державі.

Для розвитку туристично-рекреаційного потенціалу, одним з важливих факторів є наявність природних заповідних зон, для оцінювання їх потенціалу використовуються наступні формули:

$$T = a \cdot Y + a \cdot L + a \cdot L_H + a \cdot L_M + a \cdot P_H + a \cdot P_M, \quad (5)$$

де Т – потенціал природних заповідних територій;

У – національний парк;

Л – ландшафтний парк;

L_H – ландшафтний парк національного значення;

L_M – ландшафтний парк місцевого значення;

P_H – пам'ятник природи державного значення;

P_M – пам'ятник природи місцевого значення;

а – вагомість ($1 < a < 2$).

Оскільки для відвідування природних заповідних зон потрібно багато часу, то коефіцієнт локалізації в даному випадку не використовується.

Однак, на наш погляд, віддаленість природних заповідних зон вимагає зниження ризиків їх відвідування у випадках травм, загострень захворювань, нещасних випадків, тому вважаємо за необхідне додати до показника оцінки потенціалу природних заповідних зон показник відстані до найближчого адміністративного центру. Як було запропоновано вище, можна проводити оцінку згідно з такими балами: від 10 км – 5 балів; від 10 до 30 км – 4 бали; від 30 до 100 км – 2 бали; понад 100 км – 0 балів.

Тоді формула визначення потенціалу матиме вигляд:

$$T = a_1 \cdot Y \cdot \gamma_1 + a_2 \cdot L \cdot \gamma_2 + a_3 \cdot L_H \cdot \gamma_3 + a_4 \cdot L_M \cdot \gamma_4 + a_5 \cdot P_H \cdot \gamma_5 + a_6 \cdot P_M \cdot \gamma_6, \quad (6)$$

де γ – поправочний коефіцієнт відстані до найближчого населеного пункту по дорогам, який визначається виразом:

$$\gamma = \frac{\gamma_i}{\gamma_{\max}}. \quad (7)$$

Для визначення (γ) прямим підрахунком пропонуємо визначати кількість заповідних зон територій у регіоні, потім кожному об'єкту присвоювати бал згідно з таблицею, далі всі бали підсумовуються, визначається середній бал в регіоні, який ділиться на максимальний бал (5).

Залежно від значення інтегрального показника (Т) розраховується відносний потенціал природних територій (T_B), який відображає потенціал регіону до всієї території країни і розраховується за формулою:

$$T_B = \frac{T}{T_{\max}}, \quad (8)$$

де T_{\max} – максимальний відносний потенціал природних заповідних територій в країні.

Важливим фактором дослідження туристичного потенціалу, окрім наявності історико-культурних об'єктів та заповідних зон, суттєве значення має фактор природних умов. Потенціал природних умов (З) – це інтегральний показник, який являє собою сумарну величину всіх оціночних параметрів [6] і розраховується за формулою:

$$Z = P + K_y + B_k + L_e + M - P_z, \quad (9)$$

де Р – рельєф;
 К_у – кліматичні умови;
 В_к – водна компонента;
 Л_е – ландшафтний естетичний потенціал;
 М – природні оздоровчі локації;
 Р_з – рівень забруднення території.

Залежно від значення інтегрального показника розраховується показник відносного потенціалу природних умов (З₀). Відносний потенціал природних умов відображає потенціал регіону щодо всієї території країни і розраховується за формулою:

$$Z_v = \frac{z}{z_{\max}}, \quad (10)$$

де З_{макс} – максимальний потенціал природних умов регіону.

Оцінювання природних умов проводиться за 4-бальною шкалою, а для полегшення комплексного оцінювання ряд параметрів зведено до таблиці 1.

Таблиця 1. Варіативна шкала оцінювання природних умов регіону

Характер	Природні умови	Бал
Рельєф	Рівнини	0
	Горбисті	1
	Середньогорбисті	2
	Сильногорбисті	3
Характер водної поверхні та її розміщення	Гідрографічна мережа відсутня або є рідкісні струмки і дрібні озера на значному віддаленні від адміністративного центру (понад 10 км)	0
	Невеликі річки, озера, що примикають безпосередньо до адміністративних центрів; протяжність прибережної смуги невелика (2-10 км)	1
	Великі і середні озера і річки, що примикають безпосередньо до адміністративних центрів (1-2 км)	2
	Узбережжя моря чи лиману. Велика протяжність прибережної смуги (10-50 км)	3
Лісо-паркові зони. Розміщення і структура	Паркові та лісові зони відсутні	0
	Присутні незначні паркові зони чи лісові насадження	1
	Наявність паркових чи лісових зон в межах від 0,5 до 1 км	2
	Розміщення серед парку чи лісу	3
Наявність оздоровчих природних локацій (Мінеральні джерела, солоні, грязьові озера, гейзери)	Немає природних локацій	0
	До 1 природної локації	1
	Від 1 до 2 видів природних локацій	2
	Від 2 видів природних локацій	3
Рівень забруднення території (вода, повітря, радіаційний фон)	Забруднення в межах норм	0
	Середні показники забруднення території	1
	Високі показники забруднення території	2

**Складено автором*

Одним з важливих чинників туристично-рекреаційного потенціалу території є наявність туристичної інфраструктури (І). Оцінка потенціалу інфраструктури туризму базується на аналізі санаторно-курортних і готельних систем.

Розрахунок пропускної здатності інфраструктури здійснюється за формулою:

$$I = D_1 + D_2, \quad (11)$$

де І – інфраструктура;

Д₁ – санаторно-курортні та оздоровчі організації;

Д₂ – готелі та аналогічні засоби розміщення.

Оцінка інфраструктурного потенціалу [6, 7, 8], на наш погляд, також вимагає введення показника відстані (г) до найближчого адміністративного центру. Як було запропоновано вище, можна проводити оцінку відповідно до таких балів: відстань до найближчого центру (або населеного пункту з лікарнею, магазинами і розвиненою інфраструктурою) по дорогах: до 10 км – 5 балів; від 10 до 30 км – 4 бали; від 30 до 100 км – 2 бали; понад 100 км – 0 балів.

Тоді формула має вигляд:

$$I = D_1 \cdot \gamma_1 + D_2 \cdot \gamma_2, \quad (12)$$

де γ – поправочний коефіцієнт відстані до найближчого адміністративного центру (або населеного пункту з розвинутою інфраструктурою) по дорогах.

Крім того, істотне значення має транспортна доступність, яку також можна оцінити із застосуванням поправочного коефіцієнта:

Транспортна доступність (β): автомобільними дорогами – 4 бали; внутрішнім водним транспортом – 2 бали; залізницею – 3 бали; повітряними шляхами – 1 бал; магістралями – 5 балів.

В цьому випадку формула матиме вигляд:

$$I = D_1 \cdot \gamma_1 \cdot \beta_1 + D_2 \cdot \gamma_2 \cdot \beta_2, \quad (13)$$

де β – поправочний коефіцієнт транспортної доступності:

$$\beta = \frac{\beta_i}{\beta_{\max}}. \quad (14)$$

Для визначення (β) прямим способом визначається кількість об'єктів інфраструктури в регіоні, потім кожному об'єкту присвоюється бал згідно з таблицею, далі всі бали підсумовуються, визначається середній бал в регіоні, який ділиться на максимальний бал (5). Залежно від значення інтегрального показника (I) обчислюється відносний показник інфраструктурного потенціалу (I_B). Відносна пропускна здатність інфраструктури відображає потенціал регіону на всій території країни і розраховується за формулою:

$$I_B = \frac{I}{I_{\max}}, \quad (15)$$

де I_B – відносний інфраструктурний потенціал;

I – інфраструктурний потенціал адміністративного регіону;

I_{\max} – максимальний інфраструктурний потенціал суб'єкта.

Вплив показників на туристично-рекреаційний потенціал територій неоднаковий, тому правильним буде складати їх з урахуванням вагових коефіцієнтів, значення яких знаходяться в діапазоні $0,1 < a < 0,4$. Залежно від важливості і впливу чинників формування туристично-рекреаційного потенціалу були визначені наступні вагові коефіцієнти: історико-культурний потенціал – 0,4; потенціал природних умов – 0,3; природно-територіальний потенціал – 0,15; потенціал інфраструктури – 0,15.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отримані результати наукового дослідження дозволили зробити такі висновки:

1. Туристично-рекреаційний потенціал в кожному регіоні варіюється в залежності від різних індивідуальних кількісних і якісних характеристик туристично-рекреаційних ресурсів, тому їх дослідження і оцінки є необхідною умовою для планування розвитку регіону. Визначено, що необхідно здійснювати його бальну оцінку з застосуванням поправочних коефіцієнтів, що дозволить отримати не тільки кількісну оцінку покомпонентного потенціалу, але і частку конкретної території у кожному компоненті регіону.

2. Критичний аналіз наукових підходів до оцінювання окремих елементів туристичного потенціалу дозволив сформулювати узагальнений підхід до дослідження оцінки туристично-рекреаційного потенціалу регіону. При використанні даної методики з'являється можливість не тільки оцінити туристично-рекреаційний потенціал територій, а й зрозуміти, в якому напрямі слід розвивати регіон, його інфраструктуру, виявляти точки докладання зусиль. Запропонована методика, на відміну від існуючих, відображає не тільки факторну і покомпонентну оцінку використання наявних ресурсів, а й інтегральну оцінку туристично-рекреаційного потенціалу адміністративних центрів регіону.

Список літератури

1. Дашук Ю.Є. Рекреаційний потенціал регіону, як об'єкт наукових досліджень. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки*. 2012. Вип. 126. С. 130-136.
2. Яковчук О.В. Оцінка туристичного потенціалу України. *Географія та туризм: Науковий збірник / Ред.кол.: Я.Б. Олійник (відп.ред.) та ін. К.: Альтпрес, 2010. Вип. 10. С. 57-65.*
3. Ткаченко Т.І., Соколова К.О. Теоретичні аспекти формування туристичного потенціалу підприємств. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. Випуск 1. 2011. С.107-112.
4. Кулакова Л.И., Осипов В.А. Методические подходы к оценке туристско-рекреационного потенциала российских регионов. *Российское предпринимательство*. 2017. Том 18. № 24. С. 4261-4272.
5. Ресурсний потенціал регіону: навч. посіб. / авт.-упоряд.: М. К. Орлатий, С. А. Романюк, І. О. Дегтярьова та ін.; за заг. ред. М. К. Орлатого. К. : НАДУ, 2014. 724 с.
6. Теребух А.А., Мороз О.І. Оцінювання туристичного потенціалу дестинацій. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. №7(181). С. 335–343.
7. Лагодієнко В.В., Андрусів У.Я. Регіональна економічна політика в умовах диспропорційності: шляхи мінімізації. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Том 3. № 2. С. 81-89.
8. Sadchenko O., Lagodiienko V., Novykova I., Feshchenko O., Ruzhynska N., Bogdanov O. Marketing Tools in Stimulating Innovative Activity of Enterprises. *International Journal of Management*. 2020. № 11 (6), pp. 241-251.

References

1. Dashhuk, J.J. (2012). «Recreational potential of the region as an object of scientific research». *Kharkiv: Visnyk Kharkivskogho nacionaljnogho tekhnichnogho universytetu siljskogho ghospodarstva*. Vol. 126, pp. 130-136.
2. Jakovchuk, O.V. (2010). «Otsinka turystychnoho potentsialu Ukrayiny». *Gheografija ta turyzm: Naukovyj zbirnyk*. Kyiv: Aljtpres. Vol. 10, pp. 57-65.
3. Tkachenko, T.I., Sokolova, K.O. (2011) «Theoretical aspects of formation of tourism potential of enterprises». *Visnyk Mariupoljskogho derzhavnogho universytetu*. Mariupol: Seria: Ekonomika. Vol 1, pp.107-112.
4. Kulakova, L.I., Osipov, V.A. (2017). «Methodical approaches to assessment of the tourist and recreational potential of Russian regions». *Rossiyskoe predprinimatelstvo*, №18(24), pp. 4261-4272. doi: [10.18334/rp.18.24.38687](https://doi.org/10.18334/rp.18.24.38687)
5. Orlaty`j M. K., Romanyuk S. A., Degtyar`ova I. O. ta in. (2014). *Resursny`j potencial region*. [Resource potential of the region]. NADU. Kyiv. Ukraine.
6. Terebukh, A.A. and Moroz, O.I. (2016). «Estimation of the tourist potential of the destinations». *Aktual'ni problemy ekonomiky*. Vol. 7(181), pp. 335–343.
7. Lagodiienko, V.V., Andrusiv, U.Y. (2018). «Regional economic policy in the conditions of disproportion: ways of minimization». *Ukrainian Journal of Applied Economics*. Volume 3. № 2. pp. 81–89.
8. Sadchenko, O., Lagodiienko, V., Novykova, I., Feshchenko, O., Ruzhynska, N., Bogdanov, O. (2020). Marketing Tools in Stimulating Innovative Activity of Enterprises. *International Journal of Management*. № 11 (6), pp. 241-251.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2020 р.